

EKOLOJİZMİN ORTAK PAYDASINDA GELENEKSEL EL SANATLARI, YEŞİL TEKSTİL VE YAVAŞ MODA (SULTAN SAZLIĞI ÖRNEĞİ)*

Solmaz KARABAŞA*

ÖZET

Geleneksel el sanatları, halkın kendi ihtiyaçlarını karşılamak için etrafında kolaylıkla bulabildiği malzemelerden yola çıkarak oluşturduğu ürünler olduğundan “yerel” bir nitelik taşırlar. Bu yönüyle de her farklı ekolojik çevrede farklı geleneksel kültürel unsurların oluşumuna ve kültürel çeşitliliğe açıklama getirirler. Öte yandan kültüre biçim veren bu doğal çevreyle koruma-kullanma dengesinin çok iyi kurulması gerekmektedir. Yerel ihtiyaçların karşılanması, dolayısıyla da yerel çapta bir tüketim doğal kaynaklar üzerinde çoğu zaman ciddi bir tehdit oluşturmaz. Ayrıca geleneksel kültürün bilgisi yüzyılların deneyimine dayandığından, doğal kaynaklar üzerindeki zararın neye mal olacağını da içerir. Bu nedenle de geleneksel el sanatlarının üretiminden kaynaklı bir çevresel sorun pek oluşmaz. Ancak bunun piyasa ekonomisine geçiş ve üretim miktarının artışı ile soruna dönüştüğünü Sultan Sazlığı örneğinde görmüş bulunuyoruz. İşte bu nedenle ekolojizm, geleneksel el sanatları, yeşil tekstil ve yavaş modanın ortak paydasını oluşturur. Ekolojist perspektif sadece doğal unsurun tek başına korunmasına odaklanan çevreci perspektiften ayrılır, soruna yol açan nedenleri sorgular ve bir yaşam biçimi değişimini öngörür. İşte tam da buradan “yavaş moda” gibi bir anlayışla bağlantı kurar.

Anahtar Sözcükler: Geleneksel El Sanatları, Doğal Kaynaklar, Yeşil Tekstil, Ekolojizm.

TRADITIONAL HANDICRAFTS, GREEN TEXTILE AND SLOW FASHION ON THE COMMON GROUND OF ECOLOGISM (THE EXAMPLE OF KAYSERİ SULTAN SAZLIĞI)

ABSTRACT

Traditional handicrafts encompass a “local” attribute as they are products made from materials which people can easily attain from their own surroundings in order to meet their needs and in this regard they shed light on the formation of different traditional-cultural elements in every different ecological environment as well as cultural diversity. Furthermore, the preservation and utilization of natural materials presented by different ecological conditions that create cultural diversity should be well balanced. Most of the time meeting local needs, in other words, consumption on a “local-scale” would not constitute a serious threat to natural sources. In addition, as traditional knowledge is based on centuries of experience it reveals what kind of damages would be inflicted involving the natural sources. For this reason, we do not encounter many environmental problems that were caused as a result of traditional handicraft manufacture. However, we also see examples where this has started to turn into a problem in itself with the transition to market economy and in the increase in the quantity of production. As a result that ecology constitutes a common denominator where traditional handicrafts and natural resource are concerned. Examples to this will be provided via the reed-cutting activities in the Sultan Reed Bed located in Kayseri, Turkey and the place of the reed bed in traditional handicrafts. Maintaining a conservation statute of international importance like the Ramsar Convention, Sultan Reed Bed ranks amongst the world’s most important wetlands as it is located on the world’s two most important bird migration routes as well as its ecological value. Moreover, people who reside in the area have also benefitted from it in many ways for many years especially through reed-cutting. The Reed Bed is used in many different areas in the region two of which entail woven wicker and flattish sicker basket weaving. Usage of the reed bed to manufacture such traditional handicrafts had not created any problems until the time when the cuttings were started to be exported and from that instant onwards reed-cutting constituted a real threat for the wetlands that constituted the Sultan Reed Bed. Hence, in the instance of reed-cutting in the Sultan Reed Bed, the importance of balancing preservation and utilization of traditional handicrafts that have been shaped by the natural resources will be openly discussed in this paper from an ecologist perspective. While the ecologist perspective differs from an environmental outlook which exclusively focuses on solely preserving the natural element, it questions the reasons underling the problems that arise and foresees a change within the life-style. It is at this point that it is linked to the concept “slow fashion.”

Keywords: Traditional handicrafts, Natural resources, Basketry, Sultan Reed Bed, Ecologist perspective.

Giriş: İnsan biyolojik varlığı ile doğanın bir parçası iken, kültürü ile diğer canlılardan ayrılır, “kültürel bir varlık” haline gelir. Böylece de kutuplardan çöllere dünyadaki bütün ekosistemlere uyum sağlayabilen tek canlı olma ayrıcalığına kavuşur. Bununla birlikte insan üzerinde yaşadığı dünyayı yok etme kapasitesine de sahip tek canlıdır. İşte bu problematik nokta, bildiriinin odağını oluşturmaktadır. Dünyanın geleceği ve yaşamın sürdürülebilirliği insana bağlı olduğuna göre insanın her türlü faaliyetinin de doğayla uyumluluk açısından gözden geçirilme zorunluluğu vardır. Hele de çevre sorunlarının tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar ciddi boyutlara ulaştığı günümüzün tüketim toplumunda hüküm süren yaşam biçiminin toptan sorgulanmaya ihtiyacı vardır. Tam bu noktada, içinden çıktığı hayat tarzını (moderniteyi) sorgulayacaklar sıralamasında en sonda geleceği sanılan moda camiasında, “yeşil tekstil, yavaş moda” gibi bir tema belirleyerek, bu tartışmayı yapma olanağı sunan Akdeniz Üniversitesi’ni ve bütün emeği geçenleri Yüksel Şahin’in şahsında kutluyor, bir ekolojist olarak sonsuz teşekkür ederim.

* Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi G.S.F. Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü tarafından 08-10 Ekim 2012 tarihleri arasında düzenlenen “1. Uluslar arası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu”nda bildiri olarak sunulmuştur.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Kültür ve Turizm Uzmanı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, skarabasa@yahoo.com.

kürlerimi sunuyorum.

Sürdürülebilirlik, Geleneksel El Sanatları ve Yeşil Tekstil: Geleneksel el sanatları, halkın kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, çevresinde bulunduğu olanaklardan yararlanarak oluşturduğu bir üretim tarzıdır. Üretiminden tüketimine bütün aşamalarında doğayla uyum vardır. Kullanılan malzeme tamamıyla doğal (taş, toprak, bitki, ağaç, hayvansal ürünler vb.) olduğundan elde edilen ürünün ömrü sona erdiğinde doğada geri dönüşümü de sorun olmaz. Geleneksel el sanatlarının sürdürülebilirlik açısından bir başka önemli yönü de sadece yerel ihtiyaçlara cevap vermeleridir. Yerel ihtiyaçlar için üretimde, talep artışı gibi bir durum söz konusu olmadığından doğal kaynaklar üzerinde de baskıya neden olmazlar. İşte bütün bunlar geleneksel el sanatlarının sürdürülebilirlik açısından önemli nitelikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel el sanatlarının bu niteliklere haiz olmasındaki en büyük etken insanoğlunun binlerce yıllık yaşam deneyimi ve bilgi birikimidir. Çünkü tarih göstermektedir ki, doğayla uyumlu yaşam kurmayan topluluklar kendi kendilerini yok etmiş, tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmıştır (Paskalya adası örneği için Bkz: Ponting, 2000:1-2).

Sultan Sazlığı: Geleneksel el sanatlarının doğayla uyumluluğunu göstermek için konuyu örneklemekte fayda görüyorum. Örneğimi Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde bir il olan Kayseri'den seçtim. Kayseri'nin güneyinde Sultan Sazlığı adında bir sulak alan mevcuttur. Tatlı ve tuzlu su ekosistemlerini bir arada barındırdığından nadir, iki ana kuş göç yolu üzerinde bulunması ve barındırdığı biyolojik çeşitlilik nedeniyle önemli bir sulak alan ekosistemi olan Sultan Sazlığı ev sahipliği yaptığı kuş çeşitliliği yüzünden sazları, gölleri ile birlikte korumaya alınmıştır. Saha, 1994'de Türkiye'nin ilk beş Ramsar Alanı'ndan biri ilan edilmiş olup, 2006 yılından beri de Milli Park'tır. Sultan Sazlığı'nın hemen sınırında ve dolayısıyla sazlıkla doğrudan ilişki içinde olan altı köy ve bir belde bulunmaktadır. Burada yaşayan insanlar binlerce yıldır bu sulak alanla ilişki içinde olmuş, alandan yararlanmış, yaşamlarını ona göre şekillendirmiş ve alanı etkilemişlerdir. GEF-II Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi kapsamında 2001 yılında yapılan alan çalışması sonuçlarına göre insanlar bu alandan yararlanarak binlerce yıl sorunsuz bir biçimde yaşamışlardır. Ta ki son yıllarda yaşanan sorunlar ortaya çıkana kadar (Karabaşa, 2001).

Sulak alandan yararlanma şekillerinin başında çeşitli şekillerde kullanmak üzere sulak alan bitkilerinin kesilmesi gelmektedir (Bkz. F:1). Bunlar arasında halkın saz/kamış adını verdiği Phragmites australis ile kındıra adı verilen Typha angustifolia başta gelmektedir. Saz/kamışın en büyük kullanım yeri ev çatısıdır (Bkz. F:2). Kındıra ise hasır dokumada (Bkz. F:4) kullanılmıştır. Mezopotamya'da ilk kentsel doku kalıntıları arasında görülen hasırın, Anadolu'da da (Örn; Çatalhöyük) çok eskiden beri kullanıldığı bilinmektedir (Mellaart, 1988: 79- 80). Sultan Sazlığı'nı çevreleyen yerleşimlerde de hasır, toprak evlerin zeminlerinde nemden korunmak için, yaslanılan duvarlara asmak için kullanılmıştır. Kimi zaman da evlerin toprak tavanların alt malzemesi olmuştur. Bölgede zamanla yaşanan değişimin ardından insanlar kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılamak yerine, para kazanıp, ihtiyaçlarını parayla gidermeye başlamışlardır. Böylece saz damlı evler yapılmaz olmuş, evlerde hasır ve zahra selesi kullanılmaz olmuştur. Ancak bu değişim yaşanıncaya kadar olan süreçte insanların Sultan Sazlığı'ndaki bitkilerden yararlanmaları sorun yaratmamıştır. Ne zaman ki ihraç için saz kesimi başlamış (1985'ler), bu durum sulak alanda insan etkisiyle oluşan sazlığın tamamının kesilmesi, yakılması gibi ciddi sorunların da başlangıcı olmuştur. Bu da sulak alanın ekosistem dengesini bozmuştur. Çünkü sulak alana, kaldırma kapasitesinin üstünde bir saz kesim baskısı uygulanmıştır.

Buradan Alınacak Dersler, Çıkarılacak Sonuçlar Nelerdir? Orta Anadolu'nun ağaçtan yoksun coğrafyasında çatının sazlarla örtülmesi gibi, hasır da bölge insanının, toprak evlerinde sağlıklı ve konforlu bir yaşam sürdürmeleri için bulunduğu en uygun çözümler olmuştur. Bunlar kolaylıkla bulunan malzemelerdir, eskidiklerinde atık sorunu ortaya çıkarmazlar, aynı zamanda rutubetin engellenmesi gibi sağlık ve konfor verici yanları da vardır. Sultan Sazlığı'nın bölge insanın kültüründeki yansımaları özetle böyle olmuş, buna karşın bölge insanın sazlıktan yararlanması yüzünden Sazlıktaki etkisi de ciddi sorunlara sebep olmamıştır. Hatta belli bir miktar saz kesimi sazlık için yararlı bile olmuştur. Saz kesimi açısından buradaki tek sorun, satış amaçlı saz kesiminin başlaması ve doğal alanın kaldırma kapasitesi üstünde bir baskının gelmiş olmasıdır. Dolayısıyla geleneksel el sanatları ürünlerinin ekolojist perspektiften en önemli yanları yerel tüketim için yerelinde üretilmeleri ve üretimin boyutunun küçük olmasıdır.

Yeşil Tekstiller, Geleneksel El Sanatlarının Bu Ekolojist Niteliklerini Barındırır mı? Doğrusunu isterseniz yeşil tekstil kelimesi bana organik tarım uygulamalarını çağrıştırıyor. Organik tarım, mevcut konvansiyonel tarım uygulamalarında olduğu gibi belli bir yerde bir ürünün büyük ölçekte üretilip, sonra bu ürünlerin aynı ekonomik sistemin araçları ile dünyanın diğer bölgelerine dağıtılmasıdır. Tek farkı yetiştirilirken kimyasalların kullanılmıyor olmasıdır. Bu haliyle organik tarım, sisteme ürün çeşitliliği sunmaktadır.

Dolayısıyla da yeşil tekstiller başka arayışlar içinde olan tüketiciyi tavlama için doğal malzeme kullanan sadece bir ürün çeşidi midir, yoksa başka bir niteliği daha var mıdır? Hemen bu noktada Bienalin diğer teması "yavaş moda" imdada yetişiyor. Çünkü yeşil tekstil çevreci bir yaklaşım hissi verse de yavaş moda ekolojist anlamlar çağrıştırıyor. Burada belli kavramlara açıklık getirmek zorunluluğu doğmaktadır. Ekolojizmi çevrecilikten ayıran siyaset bilimci E. Dobson'a (1999) göre yelpazenin bir ucundaki çevreciler sadece sorunların yarattığı olumsuzlukları gidermeye çalışan projeci reformistler olarak görülürken, yelpazenin öteki ucundaki ekolojistler sorunların temelinde yatan ve karmaşık ilişkiler içinde olan nedenleri kökten ortadan

kaldırmak taraftarı olan radikallerdir. Bu nedenle ekolojistler, tek bir sorunu bağlamından kopuk olarak ele alıp ona odaklanmak yerine, soruna sebep olan yaşam biçimleri üzerine odaklanırlar. Daha açık bir ifade ile söylersek ekolojizm günümüzün modern, tüketim toplumunun eleştirisi üzerine temellenir. Bu yönüyle de 1980'lerin sonlarında başlayan "yavaş" hareketi ile "küçük ölçek, sürdürülebilirlik" gibi ilkelerde ortaklıkları vardır.

Sonuç: Kendi örneğimiz üzerinden gidersek, doğal malzemelerden yapılmış yeşil tekstiller, üretim ve tüketiminde belki çevreye zarar vermeyecek ancak tüketiciliği teşvik eden bir yaşam tarzı içinde bu defa da başka bir taraftan doğal kaynaklar üzerinde baskıya sebep olacaktır. İşte bu noktada modayı yavaşlatmaya, bunu tıpkı geleneksel kültürlerde olduğu gibi hayatın bütün alanlarına yaymaya ihtiyacımız bulunmaktadır. İşte geleneksel el sanatlarının ve buradan yola çıkarak oluşturulacak yeşil tekstillerin günümüzün çevre sorunlarına esas katkısı bu noktada olacaktır. Onun için geleneksel kültürel yaşam içindeki yeşil tekstiller ve el sanatlarına bu gözle bakılmalı, doğru analiz edilmelidir. Yavaşlayalım, yaşamın tadına varalım, hayatı sürdürülebilir kılalım...

KAYNAKÇA

- A. Dobson, Ecologism, R. Eatwell ve A. Wright (eds.), Contemporary Political Ideologies, 2.ed., London and New York, Pinter, 1999, s. 231-54.
 Karabaş, S. (2001). Sultan Sazlığı'nda Saz Kesimi. GEF-II Sultan Sazlığı Doğal Kaynak Yönetim Projesi Araştırma Raporu, Kayseri, 2001.
 C. Ponting, Dünyanın Yeşil Tarihi, Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü, Sabancı Ü. Yay., İstanbul, 2000.
 J. Mellaart, Yakınoğu'nun En Eski Uygarlıkları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Deneme, Eleştiri, Anı Dizisi:4, İstanbul, 1988, s. 143.
 Ş. Yıldırım, M. Öztekin, The Flora of Sultansazlığı, Botanika Chronika. 2000/13, s. 389-408.
 H.R Yurtseven,, O. Kaya, S. Harman, Yavaş Hareket, Detay Yayıncılık, Ankara, 2010.

Fot. 1, 2, 3: Sultan Sazlığı'nda Kesilmiş Sazlar, Sazın Ev Çatısında Kullanımı, Hasır İpi Yapımı
Fot. 4, 5, 6: Hasır Dokuma/ Zahre Selesi/ Desenli Hasır.